

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده مدیریت و حسابداری

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، گرایش برنامه ریزی و توسعه

اثرات توسعه گردشگری بر معیشت پایدار روستا؛ مورد مطالعه روستای برغان،
استان تهران

نگارش

شکوفه احمدی

استاد راهنما

دکتر محمود جمعه پور

استاد مشاور

دکتر محمدتقی رهنمایی

استاد داور

دکتر محمود ضیایی

تابستان ۱۳۸۹

تقدیم به:

پدر و مادر مهربانم که هر چه دارم از محبت و ایثار آنهاست و برادر عزیزم به خاطر حمایت بی دریغش.

با سپاس از:

جناب آقای دکتر جمعه پور به عنوان استاد راهنما؛ که راهنمایی ها و رهنمودهای ارزنده شان در تمامی مراحل تدوین پایان نامه همواره راهگشا بود. جناب آقای دکتر رهنمایی به عنوان استاد مشاور؛ که با دیدگاه تخصصی خود موجبات هرچه علمی تر شدن این پژوهش را فراهم نمودند. جناب آقای دکتر ضیایی که مسئولیت داوری این پژوهش را بر عهده داشتند. جناب آقای خدابین دهیار محترم روستای برغان که نهایت همکاری را در این پژوهش داشتند.

و

دوستان عزیزم پریش ترشیزیان، هادی کرمی و زهره جوادی که در تدوین این تحقیق مرا صمیمانه یاری نمودند.

چکیده :

گردشگری به طور فزاینده ای با مسئله ی کاهش فقر در کشورهای در حال توسعه دارای پیوند مستقیم بوده و به کار گرفته می شود. رویکرد معیشت پایدار (SLA)، یکی از رویکرد های تحلیلی جدید، در زمینه توسعه روستایی است که در سال های اخیر برای بررسی توسعه روستایی و کاهش فقر، بسیار مورد توجه و کاربرد قرار گرفته است. در عین حال، به تازگی الگوی جدیدی، به نام چارچوب معیشت پایدار برای گردشگری (SLFT) (۲۰۰۸)، توسط فوجون شن^۱ توسعه داده شده که در آن تلاش شده است با شناخت روابط و شکاف های موجود میان رویکرد معیشت پایدار و بافت گردشگری و مباحث اساسی مربوط به هر یک، آنها را در یک الگو با یکدیگر ادغام کند.

از طرف دیگر، با وجود تهیه و اجرای طرح های گردشگری روستایی برای برخی از روستاهای مستعد گردشگری کشور با هدف توسعه ی روستایی، همچنان شناخت دقیق و جامعی از اثرات و نقش توسعه ی گردشگری در توسعه ی این روستاها وجود ندارد. در این تحقیق قصد داریم تا با کمک چارچوب تحلیلی معیشت پایدار گردشگری^۲ (SLFT) و نیز ترکیبی از روش ها و تحلیل های کمی و کیفی و نیز با استفاده از استراتژی مطالعه موردی، نقش و اثرات گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشت پایدار در جهت توسعه روستایی در روستای مورد مطالعه ی برغان را مورد بررسی قرار دهیم. همچنین، برای انجام تحقیق از دو روش اسنادی و میدانی استفاده و برای گردآوری داده ها از پرسشنامه، و مصاحبه استفاده شده است. داده های پرسشنامه با استفاده از روش های کمی آمار توصیفی و تحلیلی، تحلیل شده اند و داده های کیفی بدست آمده از مطالعات اسنادی، مصاحبه ها و مشاهدات با استفاده از روش تحلیل محتوا و بر اساس عناصر اصلی رویکرد معیشت پایدار گردشگری بررسی شده اند. نتایج بیان می کنند که گردشگری در روستای برغان، اگرچه باعث به وجود آمدن شغل ها و در نتیجه درآمدهایی مرتبط با گردشگری و نیز کمک به برخی دیگر از فعالیت های سنتی روستایی مانند باغداری و خدمات شده است. اما این تاثیر بسیار محدود بوده و تنها برخی از خانوارهای را در بر می گیرد. همچنین به علت نبود نهاد یا تعاونی های محلی و متولی مختص به گردشگری، ایجاد منافع عمومی حاصل از گردشگری برای جامعه ی محلی به عنوان یک کل، محقق نشده است. یافته ها نشان می دهد که گردشگری بر جنبه های دیگری چون مسائل اجتماعی-فرهنگی، زیست محیطی و نهادی اثرات مثبت چندانی نداشته و در مواردی نیز اثرات منفی اجتماعی و زیست محیطی به همراه داشته است.

واژگان کلیدی: معیشت پایدار، گردشگری روستایی، توسعه روستایی، برغان

^۱. Fujun shen

^۲. Sustainable Livelihoods for Tourism

فهرست

فصل اول: طرح و کلیات تحقیق

۱	مقدمه	۱.۱
۳	بیان مسئله	۱.۲
۴	ضرورت تحقیق	۱.۳
۶	سوالات تحقیق	۱.۴
۷	اهداف تحقیق	۱.۵
۷	فرضیات تحقیق	۱.۶
۸	روش تحقیق	۱.۷
۸	روش گردآوری اطلاعات و داده ها	۱.۸
۹	قلمرو تحقیق	۱.۹
۹	جامعه آماری	۱.۱۰
۹	روش نمونه گیری:	۱.۱۱
۹	حجم نمونه گیری	۱.۱۲
۹	روش تجزیه و تحلیل داده ها:	۱.۱۳
۱۰	محدودیت های تحقیق	۱.۱۴
۱۰	تعریف مفاهیم و واژگان	۱.۱۵
۱۱	جمع بندی فصل یک	۱.۱۶

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱۳	مقدمه	۲.۱
۱۳	توسعه، توسعه روستایی و رویکرد معیشت پایدار	۲.۲
۱۳	مقدمه	۲.۲.۱
۱۴	تاریخچه و مفهوم توسعه	۲.۲.۲

۱۵	۲.۲.۳ تعاریف و دیدگاه های توسعه روستایی
۱۹	۲.۲.۴ رویکرد معیشت پایدار
۳۳	۲.۳ تعریف و مفهوم گردشگری روستایی
۳۵	۲.۴ جایگاه و نقش گردشگری در توسعه روستایی
۳۸	۲.۵ گردشگری و فقرزدایی
۴۱	۲.۶ توسعه گردشگری و پایداری
۴۱	۲.۶.۱ پایداری
۴۲	۲.۶.۲ تحولات توسعه ی پایدار
۴۴	۲.۶.۳ انتقادات از مفهوم توسعه پایدار
۴۵	۲.۶.۴ مفاهیم و ابعاد پایداری
۴۸	۲.۶.۵ گردشگری پایدار
۴۹	۲.۷ اثرات و پیامدهای گردشگری روستایی
۵۱	۲.۷.۱ اثرات و پیامدهای اقتصادی
۵۳	۲.۷.۲ اثرات اجتماعی – فرهنگی
۵۶	۲.۷.۳ تاثیرات زیست محیطی
۵۸	۲.۸ رویکرد معیشت پایدار و گردشگری
۵۸	۲.۸.۱ رابطه ی میان توسعه ، معیشت پایدار و توسعه گردشگری
۵۹	۲.۸.۲ شکاف های میان گردشگری و رویکرد معیشت پایدار
۶۳	۲.۹ چارچوب معیشت پایدار برای گردشگری (SLFT) (مدل نظری تحقیق)
۶۵	۲.۹.۱ بافت گردشگری
۶۶	۲.۹.۲ استراتژی های گردشگری
۶۷	۲.۹.۳ دارایی ها معیشتی گردشگری
۶۸	۲.۹.۴ چیدمان و ساختار نهادی
۶۹	۲.۹.۵ آسیب پذیری ها (بافت آسیب پذیری)
۷۰	۲.۹.۶ نتایج (پیامدهای) معیشتی گردشگری
۷۱	۲.۱۰ جمع بندی فصل دوم

فصل سوم: روش تحقیق

۷۵	مقدمه	۳.۱
۷۵	روش شناسی تحقیق	۳.۲
۷۶	روش های به کار رفته در تحقیق	۳.۳
۷۸	جامعه آماری :	۳.۴
۷۸	واحد تحلیل	۳.۵
۷۸	روش نمونه گیری	۳.۶
۷۹	روش و حجم نمونه گیری برای مصاحبه ها	۳.۶.۱
۸۰	روش و حجم نمونه گیری برای پرسشنامه ها	۳.۶.۲
۸۲	روش گردآوری اطلاعات و داده ها	۳.۷
۸۲	شاخص های تحقیق (شاخص های معیشت پایداری گردشگری)	۳.۸
۹۰	ابزار پرسشنامه	۳.۹
۹۱	پایایی پرسشنامه	۳.۹.۱
۹۲	روایی پرسشنامه	۳.۹.۲
۹۲	طراحی و توزیع پرسشنامه	۳.۹.۳
۹۳	روش های تجزیه و تحلیل داده های جمع آوری شده	۳.۱۰
۹۴	مراحل اجرای تحقیق	۳.۱۱
۹۵	جمع بندی فصل سوم	۳.۱۲

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق

۹۷	مقدمه	۴.۱
۹۷	معرفی کلی روستای مورد مطالعه : برغان	۴.۲
۹۷	ویژگی های جغرافیایی و محیطی روستا	۴.۲.۱
۱۰۳	ویژگیهای اجتماعی و جمعیتی روستا	۴.۲.۲
۱۰۵	بافت گردشگری روستای برغان	۴.۳
۱۰۷	فعالیت های معیشتی روستا	۴.۴
۱۱۰	دارایی های معیشتی محلی	۴.۵
۱۱۰	سرمایه انسانی	۴.۵.۱
۱۱۵	سرمایه اجتماعی	۴.۵.۲

۱۱۷ سرمایه اقتصادی	۴.۵.۳
۱۲۰ سرمایه طبیعی	۴.۵.۴
۱۲۲ سرمایه نهادی	۴.۵.۵
۱۲۳ سرمایه جاذبهها روستای برغان	۴.۵.۶
۱۲۸ ساختار و چیدمان نهادی روستا	۴.۶
۱۳۱ آسیب پذیری ها	۴.۷
۱۳۳ نتایج معیشتی حاصل از گردشگری (پایداری گردشگری)	۴.۸
۱۳۴ پایداری اقتصادی گردشگری روستا	۴.۸.۱
۱۳۶ پایداری اجتماعی گردشگری روستا	۴.۸.۲
۱۳۷ پایداری زیست محیطی گردشگری روستا	۴.۸.۳
۱۳۸ پایداری نهادی گردشگری روستا	۴.۸.۴
۱۳۹ پایداری کلی گردشگری روستا	۴.۸.۵
۱۴۰ آزمون فرضیه های تحقیق مبنی بر پایداری نتایج گردشگری در روستای برغان	۴.۹
۱۴۱ آزمون کولموگروف – اسمیرنف (KS)	۴.۹.۱
۱۴۱ آزمون دوجمله ای	۴.۹.۲
۱۴۶ آزمون کروسکال – والیس (آزمون H)	۴.۹.۳
۱۴۷ خلاصه فصل چهارم	۴.۱۰

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۵۱ مقدمه	۵.۱
۱۵۱ دارایی های معیشتی	۵.۲
۱۵۱ سرمایه انسانی:	۵.۲.۱
۱۵۲ سرمایه اجتماعی:	۵.۲.۲
۱۵۳ سرمایه اقتصادی:	۵.۲.۳
۱۵۴ سرمایه طبیعی:	۵.۲.۴
۱۵۴ سرمایه نهادی:	۵.۲.۵
۱۵۵ فعالیت های معیشتی :	۵.۳
۱۵۶ آسیب پذیریها:	۵.۴

۱۵۷	۵.۵ چیدمان و ساختار نهادی:
۱۵۹	۵.۶ نتایج معیشتی حاصل از گردشگری (پایداری گردشگری)
۱۶۰	۵.۷ راهکارهای پیشنهادی برای بهبود نقش گردشگری روستا به عنوان یک استراتژی معیشتی
۱۶۰	۵.۷.۱ محیطی
۱۶۱	۵.۷.۲ مدیریتی و نهادی
۱۶۱	۵.۷.۳ زیرساختها و تسهیلات گردشگری
۱۶۲	۵.۷.۴ اجتماعی و نیروی انسانی
۱۶۲	۵.۷.۵ حفاظت و بهره برداری از جاذبه ها
۱۶۳	۵.۸ پیشنهادات برای تحقیقات آینده
۱۶۳	منابع، مآخذ و پیوست ها

فهرست جدولها

۱۸	جدول ۱-۲: سیر تحول در دو مفهوم توسعه و توسعه پایدار
۵۸	جدول ۲-۲: سیر تحول در سه مفهوم توسعه، توسعه روستایی و توسعه گردشگری
۷۶	جدول ۳-۱: خلاصه ی اطلاعات مربوط به روش شناسی تحقیق
۷۹	جدول ۳-۲: لیست افراد مطلع مصاحبه شده در طول تحقیق
۸۵	جدول ۳-۳: لیست عناصر و شاخص های عملیاتی شده چارچوب معیشت پایدار گردشگری
۹۲	جدول ۳-۴: ضریب آلفای کرونباخ بدست آمده از پرسشنامه خانوار
۹۳	جدول ۳-۵: خلاصه ی آزمون های کمی آماری استفاده شده در تحقیق
۹۸	جدول ۴-۱: جایگاه روستای برغان در تقسیمات سیاسی کشور
۱۰۳	جدول ۴-۲: آمار جمعیتی روستای برغان سال ۱۳۸۹
۱۰۴	جدول ۴-۳: تحولات تعداد و نرخ رشد جمعیت روستای برغان طی دوره ۱۳۴۵-۱۳۸۹
۱۰۵	جدول ۴-۴: سطح سواد در روستای برغان در سال ۱۳۸۵

- جدول ۴-۵: تعداد جمعیت شاغل روستای برغان به تفکیک سن و جنس در سال ۱۳۸۵..... ۱۱۱
- جدول ۴-۶: میزان تحصیلات در روستای برغان سال ۱۳۸۹..... ۱۱۱
- جدول ۴-۷: درآمد سرانه سالانه خانوارهای ساکن روستای برغان سال ۱۳۸۹..... ۱۱۷
- جدول ۴-۸: آزمون های به کار رفته در تجزیه و تحلیل داده های مربوط به پایداری نتایج معیشتی..... ۱۳۵
- جدول ۴-۹: میانگین نمرات مربوط به بعد پایداری اقتصادی گردشگری روستای برغان..... ۱۳۶
- جدول ۴-۱۰: میانگین نمرات مربوط به بعد پایداری اجتماعی گردشگری روستای برغان..... ۱۳۸
- جدول ۴-۱۱: میانگین نمرات مربوط به بعد پایداری زیست محیطی گردشگری روستای برغان..... ۱۳۹
- جدول ۴-۱۲: میانگین نمرات مربوط به بعد پایداری نهادی گردشگری روستای برغان..... ۱۴۰
- جدول ۴-۱۳: میانگین کلی نمره ها برای ۴ بعد اصلی پایداری نتایج معیشتی گردشگری..... ۱۴۱
- جدول ۴-۱۴: میانگین نمرات برای نگرش کلی ساکنین نسبت به توسعه گردشگری روستا..... ۱۴۱
- جدول ۴-۱۵: نتایج آزمون دوجمله ای برای مقایسه میانگین نمونه با جامعه..... ۱۴۳
- جدول ۴-۱۶: خلاصه نتایج آزمون دوجمله ای بر متغیرهای تحقیق و تعیین پایداری شاخص ها..... ۱۴۶
- جدول ۴-۱۷: نتایج آزمون کروسکال-والیس برای مقایسه گروه های درآمدی مختلف..... ۱۴۸

فهرست شکل ها

- شکل ۲-۱: چارچوب معیشت پایدار توسعه داده شده توسط سازمان توسعه بین المللی DFID..... ۲۲
- شکل ۲-۲: چهار بعد اصلی و چهار بعد فرعی مفهوم توسعه پایدار..... ۴۶
- شکل ۲-۳: رابطه میان توسعه پایدار، توسعه گردشگری و توسعه روستایی..... ۵۹
- شکل ۲-۴: چارچوب معیشت پایدار گردشگری (SLFT) و مدل نظری تحقیق..... ۶۵
- شکل ۳-۱: خلاصه ی مراحل انجام تحقیق..... ۹۴
- شکل ۴-۱: موقعیت روستای برغان در نقشه تقسیمات سیاسی استان تهران..... ۹۸
- شکل ۴-۲: نقشه محدوده عرفی روستای برغان..... ۱۰۰

شکل ۳-۴: نقشه محدوده کالبدی روستای برغان..... ۱۰۱

شکل ۴-۴: توزیع گروه های عمده سنی در روستای برغان ۱۰۴

شکل ۴-۵: سهم اشتغال در بخش های مختلف اقتصادی در روستای برغان..... ۱۰۵

شکل ۴-۶: نقشه جاذبه های محیط طبیعی روستای برغان ۱۳۸۵..... ۱۲۶

شکل ۴-۷: نقشه جاذبه های محیط مصنوع و انسانی روستای برغان ۱۳۸۵ ۱۲۹

فصل اول:

طرح و کلیات تحقیق

۱.۱ مقدمه

امروزه، این مسئله آشکار شده است که لازمه رسیدن به توسعه، توجه به روستاها و بخش روستایی به عنوان بخش پایه است. با توجه به اینکه عمده ی جمعیت فقیر جهان - حدود ۷۵ درصد جمعیت فقیر- در مناطق و بافت های روستایی و به خصوص در کشورهای در حال توسعه زندگی میکنند (World Bank, ۲۰۰۸)، توجه به موضوع فقر یکی از مهمترین و کلیدی ترین مسائل در مبحث توسعه ی روستایی محسوب میشود.

با وجود این، به نظر می رسد راهبردهای گذشته در زمینه توسعه روستایی موفقیت آمیز نبوده و نتوانسته اند اهداف متعدد توسعه روستا همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست و توزیع مناسب منافع در جامعه را تامین کنند و در مواردی موجب ایجاد مشکلات متعددی برای نواحی روستایی شده اند. صنایع اولیه، مانند کشاورزی و ماهیگیری همچنان به عنوان فعالیت های اقتصادی اصلی در جهت کاهش فقر روستایی به شمار می روند. در حالی که متخصصان و محققان، تلاش کرده اند تا شرایط روستایی را از طریق رویکردهایی مانند بهبود حاصلخیزی خاک، اصلاحات ارضی، و فنآوری پیش رفته بهبود بخشند، رویکردهای توسعه در کاهش فقر روستایی موفقیت چندانی به دنبال نداشته اند (World Bank, ۲۰۰۸). به این ترتیب، رویکردهای سنتی که عمدتاً بر مسائل اقتصادی تمرکز داشتند، امروز دیگر مرسوم نیستند؛ در نتیجه، به فعالیت ها و رویکردی پایدار و جامع به توسعه روستایی نیاز است.

در این میان، یکی از راهبردهایی که در دهه های اخیر، در اغلب کشورهای جهان، به خصوص در کشورهای توسعه یافته، مورد توجه قرار گرفته و حتی در برخی از این کشورها به اجرا در آمده و نتایج مثبتی به همراه داشته، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی و استفاده از جاذبه های متعدد طبیعی و فرهنگی روستا به عنوان منبع درآمد معیشتی مردم روستا و در عین حال کمک به حفاظت از سرمایه ها و جاذبه های منحصر به فرد طبیعی و فرهنگی روستا می باشد. گردشگری، به عقیده ی بسیاری از محققان، در مقایسه با دیگر بخش های اقتصادی مزایای بسیاری دارد، که آن را به یک ابزار موثر برای از بین بردن فقر تبدیل می کند. گرچه تحقق آن تا حد زیادی مستلزم این است که دستورکار فقر به طور مشخص تری در برنامه ها و استراتژی های ملی گردشگری برای تقویت مشارکت و فرصتهای بیشتر برای قشر فقیر، گنجانده شود (Ashley, Roe and Goodwin ۲۰۰۱; WTO ۲۰۰۲).

در واقع، تنها در سال های اخیر است که توانایی و پتانسیل گردشگری در کمک به کاهش فقر روستایی شناخته شده و به تدریج توسط سیاست گذاران و دیگر ذینفعان مورد توجه قرار گرفته است.

مفهوم گردشگری در مناطق روستایی از کشورهای توسعه یافته ریشه گرفته است (Hall & Page, 2002). و تحقیقات مربوط به گردشگری روستایی، به طور سنتی، بر جنبه هایی چون محصولات گردشگری، بازاریابی، برنامه ریزی و اثرات تاکید دارد (Hall et al., 2005). با وجود این، نقش گردشگری در مورد بقای معیشت روستایی و به عنوان یکی از ابزارهای فقرزدایی روستایی در کشورهای در حال توسعه، ممکن است از نقش آن در کشورهای توسعه یافته، متفاوت باشد (Shen, 2009). بنابر این رویکرد های موجود در تحقیقات گردشگری سنتی، در سالهای اخیر، به علت کمبود توجه به مسئله معیشت و کاهش فقر روستایی بسیار مورد انتقاد بوده اند. در این حال، برخی اعتقاد دارند که این کمبود و نقص می تواند با استفاده از رویکرد معیشت پایدار (SLA^۱) برای هدایت و تحلیل نقش گردشگری در توسعه روستایی، مورد توجه قرار گرفته و حل شود (Ashley, 2000; Tao & Wall, 2009).

رویکرد معیشت پایدار (SLA)، در دهه ی ۱۹۸۰، به عنوان یک رویکرد جدید به توسعه ی روستایی و با هدف کاهش و ریشه کنی فقر روستایی، مطرح شد (Corney & Litvinoff, 1988). در رویکرد معیشت پایدار، نه تنها دارایی ها^۲ (منابع) و نتایج یا پیامدهای^۳ معیشتی مورد توجه است، بلکه بر اهمیت بافت آسیب پذیری ها^۴ و ساختارها و فرآیندهای (نهادی) در حال تغییر و تحول^۵، تاکید میشود (Chambers & Conway, 1992; Scoones, 1998). این رویکرد بر یک طرز تفکر جامع و منسجم درباره ی کاهش فقر و توسعه ی روستایی تاکید کرده، و به سرعت محبوبیت زیادی در میان محققان، دست اندرکاران توسعه بدست آورد (DFID^۶, 1999)، اگرچه تمرکز عمده ی آن همچنان بر فعالیت های کشاورزی قرار داشت.

به طور کلی، چارچوب معیشت پایدار، یک مبنای تحلیلی را برای شناخت پیچیدگی معیشت و توسعه روستایی ارائه میکند. این رویکرد ما را وادار می کند تا به صورت سیستماتیک و نه فقط با تمرکز بر یک یا دو جنبه از

^۱. Sustainable Livelihoods Approach

^۲. Assets

^۳. Outcomes

^۴ Vulnerability context

^۵. Transforming structures and processes

^۶. Department For International Development

مسئله ی کاهش فقر روستایی، توسعه روستایی را مورد بررسی قرار دهیم (Scoones, ۱۹۹۸). به بیان دیگر این رویکرد ما را از یک تفکر چندپاره و بخشی به سمت یک نگاه جامع در مورد معیشت روستایی هدایت می کند.

(Carney, ۱۹۹۸; Ashley & Carney, ۱۹۹۹).

با وجود این، گردشگری، به عنوان یک صنعت، ویژگی های خاص و منحصر به فرد خود را داشته، و در طول زمان دیدگاه ها و روش های تحقیقی خود را شکل داده است، که ممکن است با صنایع اولیه ای که رویکرد معیشت پایدار در ابتدا برای آنها طراحی شده بود (صنایع اولیه روستایی مانند کشاورزی و ماهیگیری و ...) یکسان نبوده و در نتیجه، کاربرد آن برای مواردی که گردشگری به عنوان استراتژی معیشتی توسعه روستا انتخاب شده است، مناسب نباشد. با این وجود، به تازگی، چارچوبی به نام چارچوب معیشت پایدار گردشگری توسط فوجون شن، هاگی و سیمونز^۱ (۲۰۰۸) توسعه داده شده است که در آن تلاش شده است تا با شناخت عمیق از اصول هر دو رویکرد معیشت پایدار و اصول و مباحث گردشگری و نیز شکاف میان گردشگری، صنایع اولیه روستایی، و رویکرد معیشت پایدار، الگویی را جهت ترکیب هر دو رویکرد و کاربرد و توجه هر چه بیشتر گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشتی پایدار روستایی، ارائه دهد. در تحقیق حاضر، برای مورد توجه قرار دادن هر چه بهتر نقش گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشتی و اثرات آن در توسعه روستای مورد مطالعه ی **برغان**، استان تهران و در نتیجه ارائه ی راهکارهایی برای بهبود هر چه بهتر این نقش و اثرات حاصل از آن، از این چارچوب برای تشخیص و سازماندهی و بررسی مسائل و مباحث مربوط استفاده شده است.

۱.۲ بیان مسئله

گردشگری به طور فزاینده ای با مسئله ی کاهش فقر در کشورهای در حال توسعه دارای پیوند مستقیم بوده و به کار گرفته می شود. اگرچه در سال های اخیر، این صنعت به علت نداشتن دغدغه برای جمعیت فقیر روستایی و نیز به علت نگاه بخشی و تمرکز بیش از اندازه بر خود صنعت، توسط محققان و دست اندرکاران توسعه روستایی مورد انتقاد بوده است. به بیان دیگر، با اینکه گردشگری روستایی با هدف فقرزدایی در روستاها، در حال توسعه است، اما این استراتژی به دلیل عدم توجه به مسئله ی معیشت پایدار و توسعه ی کلی روستا از نقش بایسته خود برخوردار نبوده است. اما، این عقیده وجود دارد که این نارسایی ها می تواند توسط در اختیار گرفتن یک رویکرد جامع نگر و سیستمی به توسعه گردشگری که از تئوری توسعه به طور عام یا توسعه روستایی به طور خاص برخاسته باشد، تا حدودی رفع گردد و توسعه گردشگری به نقش خود نائل شود. رویکرد معیشت پایدار

^۱.Fujun Shen

(SLA)، یکی از جدیدترین رویکردهای تحلیلی در مبحث توسعه روستایی است که در سال‌های اخیر برای بررسی توسعه روستایی و کاهش فقر، بسیار مورد توجه و کاربرد قرار گرفته است. در عین حال، به تازگی الگوی جدیدی، به نام چارچوب معیشت پایدار برای گردشگری (SLFT) (۲۰۰۸)، توسط فوجون شن توسعه داده شده که در آن تلاش شده است با شناخت روابط و شکاف‌های موجود میان رویکرد معیشت پایدار و بافت گردشگری و مباحث اساسی مربوط به هر یک، آنها را در یک الگو با یکدیگر ادغام کند.

روستای برغان، واقع در شهرستان ساوجبلاغ استان تهران، یکی از روستاهایی است که در سال ۱۳۸۵ به عنوان روستای هدف گردشگری و در سال ۱۳۸۶ به عنوان یکی از ۴۰ روستای نمونه گردشگری توسط سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ایران انتخاب شده است. در سال‌های اخیر به علت احداث جاده‌ی ارتباطی جدید از سمت شهر کرج و تهران به این منطقه و نیز جاذبه‌های طبیعی و تاریخی آن و قرار گرفتن آن در نزدیکی شهرهای پرجمعیت تهران و کرج، و بر اساس آمار محلی شاهد افزایش شمار گردشگران و بازدیدکنندگان بوده است. در بافت روستای برغان نیز همانند دیگر روستاهای کشور، برای اطمینان از این که گردشگری منافع جامعه محلی را تامین کرده و به شکل پایداری در بلندمدت توسعه می‌یابد، به استراتژی‌ها و راهکارهای مناسبی نیاز است.

با توجه به اهمیت گردشگری در منطقه‌ی روستایی برغان و اثرات بالفعل و بالقوه آن بر معیشت افراد در این منطقه، در این تحقیق قصد داریم تا به بررسی وضعیت گردشگری و اثرات مختلف توسعه گردشگری بر معیشت و توسعه پایدار ناحیه روستایی برغان و یا به عبارتی به بررسی نقش گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشتی پایدار در توسعه روستای برغان پرداخته و در نهایت پیشنهادات و راهکارهای قابل اجرایی برای بهبود آن ارائه شوند.

۱.۳ ضرورت تحقیق

در واقع، اگر هدف توسعه را به طور مشخص رهایی از چنگال فقر و کاهش سطح آن از طریق ایجاد اشتغال، برای تهیدستان شهری و روستایی، تامین حداقل نیازهای اساسی قابل قبول برای همه، بالا بردن بهره‌وری، تساوی بیشتر بین حوزه‌های جغرافیایی و طبقات اجتماعی و اقتصادی، تمرکز زدائی و مداخله مردم در تصمیم‌گیری، تاکید بر اعتماد به نفس جمعی و ملی و توازن و بهبود کیفیت محیط زندگی تعریف کنیم، جامعه و مناطق روستایی یکی از کانون‌های مهم برای برآورده ساختن این اهداف خواهد بود و توسعه روستایی سهم بسیاری در دستیابی به اهداف کلی توسعه در سطح ملی خواهد داشت (جمعه پور، ۱۳۸۴، ص ۵۶)

به طور کلی توسعه روستایی یک ضرورت به شمار می رود زیرا که :

۱. حدود نیمی از جمعیت در روستاها و مناطق روستایی زندگی می کنند (HDI Report, ۲۰۰۲)
 ۲. این جمعیت کمتر از آثار توسعه بهره مند شده اند و از سطح رفاه پایین تری برخوردارند و در مواردی حتی در تامین حداقل نیازهای اساسی خود مشکل دارند.
 ۳. این جمعیت سطح درآمد پایین تر و درجه فقر بالاتری دارد - حدود ۷۰ درصد جمعیت فقیر جهان در مناطق روستایی سکونت دارند (World Bank, ۲۰۰۸)
 ۴. بخش مهمی از تولیدات اساسی (مواد غذایی و مواد اولیه صنعتی) جامعه به وسیله ی این گروه انجام می گیرد.
 ۵. سطح بهره وری نیروی کار و منابع تولید بسیار نازل است و سطح بیکاری بسیار بالاست.
 ۶. و در نهایت وضعیت نامطلوب این بخش از جامعه بر سایر بخش های جامعه و مناطق اثر نامطلوب می گذارد.
- با این حال، آمارها نشان می دهند که در بسیاری از کشورهای در حال توسعه وزن و اهمیت روستاها به مراتب بیش از میزان توجهی است که به آنها می شود و همانگونه که رشد سریع شهرنشینی یکی از مسائل مربوط به این کشورهاست، روستا نشینی و لزوم توجه به توسعه ی روستایی نیز به عنوان یکی از مهمترین مسائل در این کشورها مطرح است (جمعه پور، ۱۳۸۴، ص ۲۸).
- در این میان، یکی از راهبردهایی که در دهه های اخیر، در اغلب کشورهای جهان، به خصوص در کشورهای توسعه یافته، مورد توجه قرار گرفته و حتی در برخی از این کشورها به اجرا در آمده و نتایج مثبتی بهمراه داشته، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی و استفاده از جاذبه های متعدد طبیعی و فرهنگی روستا به عنوان منبع درآمد معیشتی مردم روستا و در عین حال کمک به حفاظت از سرمایه ها و جاذبه های منحصر به فرد طبیعی و فرهنگی روستا می باشد. گردشگری، به عقیده ی بسیاری از محققان، در مقایسه با دیگر بخش های اقتصادی مزایای بسیاری دارد، که آن را به یک ابزار موثر برای از بین بردن فقر تبدیل می کند. گرچه تحقق آن تا حد زیادی مستلزم این است که دستورکار فقر به طور مشخص تری در برنامه ها و استراتژی های ملی گردشگری برای تقویت مشارکت و فرصتهای بیشتر برای قشر فقیر، گنجانده شود (Ashley, Roe and Goodwin ۲۰۰۱; WTO ۲۰۰۲).

برخی از این مزایا عبارتند از :

- ✓ گردشگری در محل تولید مصرف شده و فرصت های خوبی را برای پیوندها با دیگر بخش های اقتصادی محل و فروش کالاها و خدمات اضافی فراهم میکند.
- ✓ گردشگری یک صنعت متنوع است که می تواند از منابع پایه ای گسترده ای استفاده کند. این امر دامنه برای مشارکت بیشتر و برای توسعه بخش های غیررسمی تر را افزایش میدهد.
- ✓ گردشگری بر سرمایه های طبیعی مانند حیات وحش و فرهنگ، که سرمایه هایی هستند که برخی از قشرهای فقیر در اختیار داشته یا در طی فرآیندهای تمرکززدائی و واگذاری های حقوق تصدی و اجاره داری در اختیار خواهند داشت، تکیه دارد.
- ✓ گردشگری نسبت به تمام بخش های دیگر به جز کشاورزی، فرصت های بیشتری را برای مشاغل کاربر و کوچک مقیاس فراهم می کند و می تواند در کشورهای فقیر و مناطق حاشیه نشین که فرصت های تنوع سازی و صادراتی کمی را در اختیار دارند، توسعه یابد، و
- ✓ گردشگری سهم نسبتاً بالاتری را در ایجاد اشتغال برای زنان فراهم کرده و می تواند مسائل مربوط به تبعیض جنسیتی را مورد توجه قرار دهد. (WTO ۲۰۰۲; Ashley, Roe and Goodwin ۲۰۰۱).

اینکه بسیاری از روستاهای کشور ایران به دنبال تجربه ی این توسعه و اثرات ناشی از آن هستند، انگیزه مهمی برای انجام این تحقیق فراهم میکند ، که به شناخت بهتر ارزش کلی پدیده ی گردشگری در بافت های روستایی و راه های تقویت و افزایش منافع حاصل از آن برای جامعه محلی منجر میشود.

۱.۴ سوالات تحقیق

بر اساس بیان مسئله ی بالا، سوالات این تحقیق عبارتند از :

- (۱) چه عوامل و شاخص هایی بر یک سیستم معیشت روستایی مبتنی بر گردشگری تاثیر می گذارند؟
- (۲) گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشتی چگونه عمل کرده و چه نقشی در توسعه روستای برغان دارد؟
- (۳) برای بهبود نقش گردشگری جهت کمک به توسعه و معیشت پایدار روستای برغان چه پیشنهاداتی را می توان مورد نظر قرار داد؟

۱.۵ اهداف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق، مطالعه گردشگری در روستای برغان برای شناخت و بررسی نقش و اثرات گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشت پایدار در جهت توسعه روستا، و در نهایت ارائه راهکارهایی و پیشنهادهایی بر اساس یافته ها و نتایج تحقیق برای بهبود نقش گردشگری در معیشت ساکنان روستا و توسعه ی روستای به طور کلی می باشد. اهداف فرعی تحقیق عبارتند از :

- استخراج شاخص های مناسب جهت بررسی نقش و اثرات گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشتی در توسعه روستای برغان بر اساس چارچوب معیشت پایدار برای گردشگری (SLFT)
- شناخت توان ها و چالش های گردشگری در روستا
- بررسی و بازشناسی فعالیت های متنوع معیشتی روستا و تاثیر متقابل (مکملی یا رقابتی) گردشگری بر این فعالیت و به عکس
- بررسی و بازشناسی آسیب پذیری های معیشت مبتنی بر گردشگری
- بررسی و بازشناسی سرمایه های معیشتی و جاذبه های روستا
- بررسی نقش متقابل نهادها و ساختار نهادی بر نقش گردشگری در توسعه روستا و به عکس
- بررسی اثرات و نتایج معیشتی گردشگری بر پایداری زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و نهادی روستا
- ارائه راهکارها و پیشنهادهای جدید و لازم در زمینه اصلاح ساختارها و نهادها و رویکردهای مرتبط با گردشگری در جهت افزایش منافع آن برای قشر فقیر روستایی و تعادل در توزیع منافع گردشگری

۱.۶ فرضیات تحقیق

فرضیه های تحقیق به صورت زیر است:

فرضیه ۱: گردشگری در روستای برغان، بر دارایی ها (سرمایه های) معیشتی خانوارهای روستا تاثیر مثبتی نداشته است.

فرضیه ۲: گردشگری در روستای برغان، بر فعالیت های معیشتی خانوارهای روستا تاثیر مثبتی نداشته است.

فرضیه ۳: معیشت مبتنی بر گردشگری در روستای برغان، از جنبه های مختلف آسیب پذیر است.

فرضیه ۴: گردشگری بر ساختار و چیدمان نهادی روستا تاثیر مثبتی نداشته است.

فرضیه ۵: گردشگری در روستای برغان، از لحاظ نتایج معیشتی پایدار نمی باشد.

۱.۷ روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف توصیفی-تحلیلی است. دارای رویکرد قیاسی است و برای چارچوب نظری آن از نظریات، مفاهیم مرتبط با موضوع تحقیق استفاده شده است. برای انجام این تحقیق از استراتژی **مطالعه موردی** استفاده شده است.

۱.۸ روش گردآوری اطلاعات و داده ها

در این تحقیق از روش های زیر برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است:

الف) روش مطالعه کتابخانه ای و اسنادی

- استفاده از کتاب ها و مقالات و تحقیقات معتبر پیشین مرتبط با موضوع برای شناخت قلمرو و مبانی نظری و مباحث و شاخص های تحقیق
- استفاده از منابع و مدارک آماری، طرح های جامع و هادی روستا، کتابها و مقالات و نشریات مرتبط و آمارهای منتشر نشده برای شناخت بافت مورد مطالعه ی تحقیق

ب) مطالعات میدانی، که برای انجام آن از روش های زیر استفاده شد:

- پرسشنامه (پیمایش خانوار)

- مشاهده

- مصاحبه

بعد از جمع آوری اطلاعات و تکمیل آنها برای تجزیه و تحلیل داده ها به طبقه بندی اطلاعات بر اساس چارچوب نظری تحقیق اقدام شد و با استفاده از روش های تحلیل محتوا و تحلیل کمی آماری با استفاده از نرم افزار SPSS اقدام به تحلیل یافته نمودیم.